

Monika Owsiana

(Gniezno)

ZAMIAST ZAPACHU KSIĄŻKI... CZYLI JAK ODNALEŹĆ STAROŻYTNOŚĆ W ŚWIECIE WIRTUALNYM

G. Bodard i S. Mahony (red.), *Digital Research in the Study of Classical Antiquity*, Ashgate 2010, 210 s.

Wielkie drewniane ucho zatkane watą i nudziarstwami
Cycerona. Wspaniały stylista — mówią wszyscy. Nikt już
dzisiaj takich długich zdań nie pisze. I co za erudycja.
W kamieniu nawet umie czytać. Tylko nigdy nie domyśli się,
że żyłki marmuru w termach Dioklecjana to są pęknięte
naczynia krwionośne niewolników z kamieniołomów.
Zbigniew Herbert, „Klasyk”

Minął już czas, gdy jedynym sposobem na dotarcie do antycznych źródeł było przeszukiwanie katalogów kartkowych w mniej lub bardziej odległych bibliotekach, następnie poruszanie się w gąszczu regałów, by odnaleźć ten akurat potrzebny wolumin. Dzisiaj bardzo często wystarczy tylko kilka kliknięć myszką i upragnione dzieło myśli starożytnej jest nasze. Nowoczesna technologia daje miłośnikom kultury i tradycji antycznej potężne narzędzie, ponieważ tak olbrzymia liczba źródeł historycznych oraz opracowań nigdy nie była tak łatwo dostępna dla każdego posiadającego komputer i łączność z Internetem.

Herbert się pomylił. Klasyk nie ma drewnianego ucha zapchanego watą i nudziarstwami Cycerona, a raczej otwartą głowę na wszystko, co może doprowadzić do lepszego poznania starożytnych. Z inicjatywy takich ludzi, którzy w 2004 roku założyli w świecie wirtualnym stronę Digital Classicist (www.digitalclassicist.org), a trzy lata później zorganizowali cykl konferencji naukowych w Londynie i Birminghamie, powstała książka: „Digital Research in the Study of Classical Antiquity” pod redakcją Gabriela Bodarda i Simona Mahony’ego, wydana w serii: „Digital Research in the Arts and Humanities”¹.

¹ Zob. recenzje książki: A. Isfandyari-Moghaddam, *Online Information Review* 35, 2011, s. 974–975; A. Rabonowitz, <http://intarch.ac.uk/journal/issue30/rabinowitz.html>.

Na gruncie niemieckim istotna, aczkolwiek już niestety przestarzała jest książka Dietera Kaufmanna i Paula Tiedemanna: „Internet für Althistoriker und Altphilologen”², a my możemy się pochwalić chociażby publikacjami Aleksandra Wojciecha Mikołajczaka, Konrada Dominasa i Marka Kaźmierczaka³. W związku z efemerycznością niektórych stron internetowych, a przede wszystkim nieustannym powstawaniem nowych poświęconych starożytności, wszelkie próby całościowego uchwycenia problemu są skazane na niepowodzenie. Aspiracji takich nie ma też recenzowana przeze mnie książka.

„Digital Research in the Study of Classical Antiquity” składa się z trzech części, poprzedzonych wprowadzeniem, w którym redaktorzy tomu podkreślają konieczność współpracy pomiędzy szeroko rozumianymi klasykami (archeologami, historykami starożytności, filologami klasycznymi itp.) i znawcami nowoczesnych technologii⁴. Celem książki jest ukazanie starożytnikom kilku drogowskazów na ścieżkach internetowych, w tym założonej przez nich społeczności (sieci użytkowników) „Digital Classicist”, której sensem istnienia jest współpraca pomiędzy badaczami.

„Archeology and Geography” to tytuł pierwszej części książki, na którą składają się trzy rozdziały. Michael G. Fulford, Emma J. O’Riordan, Amanda Clarke oraz Michael Rains są autorami rozważań na temat rzymskiego miasta Calleva Atrebatum (Silchester, Hampshire)⁵, w którym prowadzone były wykopaliska przy użyciu nowych technik w latach 1997–2008 w ramach Silchester Roman Town Life Project⁶. Powstała tam Zintegrowana Archeologiczna Baza Danych (IADB, autorstwa

² D. Kaufmann, P. Tiedemann, *Internet für Althistoriker und Altphilologen. Eine praxisorientierte Einführung*, Darmstadt 1999. Zob. recenzję tej książki: Ch. Schäfer, *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 2, 1999, s. 1093–1096.

³ A.W. Mikołajczak, K. Dominas, M. Kaźmierczak, *Antyk w cyberprzestrzeni*, Gniezno 2008; eodem, *W cyfrowym labiryncie*, Gniezno 2005; A.W. Mikołajczak, M. Kaźmierczak, *Ku cyfrowym metamorfozom. Tradycja antyczna w cyberprzestrzeni*, *Przestrzenie Teorii* 2, 2003, s. 159–178; A.W. Mikołajczak, K. Dominas, *Antyczny spacer w cyberprzestrzeni*, *Images* 1–2, 2003, s. 29–42.

⁴ Gregory Crane a za nim autorzy recenzowanego tomu podkreślają, że zajmujący się starożytnością nie powinni tworzyć nowych technologii, a raczej zaufać profesjonalistom (G. Crane, *Classics and the Computer: An End of the History*, [w:] S. Schreibman, R. Siemens, J. Unsworth, *A Companion to Digital Humanities*, Blackwell Publishing 2004, s. 46–55).

⁵ Tytuł rozdziału brzmi: „Silchester Roman town: Developing Virtual Research Practice 1997–2008”.

⁶ <http://silchester.reading.ac.uk/>, dostęp: 24.10.2011 (wszystkie cytowane strony internetowe mają tę samą datę dostępu).

Rainsa), co zdecydowanie usprawniło prace. Inną nowinką techniczną używaną podczas wykopalisk były elektroniczne długopisy. Są one wytrzymałe, nieprzemakalne i przede wszystkim poręczne. Notatki poczynione na specjalnym papierze są „zapisywane” we wbudowanej pamięci długopisu, posiadającego kamerę i port USB, dzięki czemu dane można umieścić na komputerze i dalej edytować⁷.

W drugim rozdziale Sebastian Heath porusza niezwykle ważną kwestię różnorodności źródeł elektronicznych w badaniach nad kulturą Śródziemnomorza („Diversity and Reuse of Digital Resources for Ancient Mediterranean Material Culture”). Zwraca uwagę na portale zajmujące się numizmatyką, takie jak: www.forumancientcoins.com, www.wildwinds.com, www.coinsfromanegypt.org, www.cngcoins.com, ale także na bodaj najważniejsze repozytorium artykułów naukowych — JSTOR (www.jstor.org), który określany jest jako *trusted digital archive* (s. 46) i rzeczywiście taki jest. Gromadząc artykuły naukowe, JSTOR odgrywa bardzo ważną rolę w kwerendzie elektronicznej. Heath nie wspomina o kilku ważnych bazach danych takich, jak: Internet Archive (<http://www.archive.org/index.php>), WorldCat (<http://www.worldcat.org/>), Google Books (<http://books.google.com/>), Google Scholar (<http://scholar.google.ch/>), Project MUSE (<http://muse.jhu.edu/>), Persee (<http://persee.fr/web/guest/home>), Perseus Digital Library (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>) i wielu innych.

„Space as an Artefact: A Perspective on ‘Neogeography’ from the Digital Humanities” to tytuł ostatniego rozdziału tej części. Stuart Dunn, powołując się między innymi na przemówienie Ala Gore’a („The Digital Earth: Understanding Our Planet in the 21st Century”), wskazuje praktyczne zastosowanie nowoczesnych technik w badaniach archeologicznych na przykładzie Google Earth⁸.

Część druga książki, bodaj najbardziej interesująca, nosząca tytuł „Text and Language” także składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich Charlotte Tupman pochyla się nad zabytkami epigraficznymi, ze szczególnym uwzględnieniem inskrypcji funeralnych; chce pokazać, jak cyfrowe bazy danych mogą sprzyjać ich lepszemu zrozumieniu („Contextual Epigraphy and XML: Digital Publication and its Application to the Study of Inscribed Funerary Monuments”). Autorka skupia się dość pobieżnie na tradycyjnej metodzie publikacji inskrypcji nagrobkowych.

⁷ Zob. <http://intelliart.net/news/digital-pen-overview/>. Interaktywne pióra czy długopisy dostępne są już także w Polsce.

⁸ Zob. L. Ullmann, Y. Gorokhovich, Google Earth and Some Practical Applications for the Field of Archeology, CSA Newsletter 18, 3, 2006 — <http://csanet.org/newsletter/winter06/nlw0604.html>; T. Elliot, S. Gillies, Digital Geography and Classics, Digital Humanities Quarterly 3,1, 2009, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/1/000031.html>.

Adept epigrafiki niestety dowie się o istnieniu tylko jednej z kolekcji — Corpus Inscriptionum Latinarum. Dla cyfrowych publikacji zabytków epigraficznych istotna jest baza EpiDoc (<http://epidoc.sourceforge.net>), odsyłająca do znakomitego katalogu Epigraphische Datenbank Heidelberg (<http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/>), Eagle Electronic Archive for Greek and Latin Epigraphic Database Roma (http://www.edr-edr.it/Italiano/index_it.php), Packard Humanities Institute (<http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/main>). Warto zwrócić uwagę na inny, imponujący katalog, skupiający największą ilość inskrypcji: Epigraphik Datenbank Claus-Slaby (<http://www.manfredclauss.de/index.html>), który jest dziełem Manfreda Claussa. Autorka nie wspomina o nim i w związku z tym epigrafik (ale nie tylko) zmuszony jest sięgnąć po inną bardzo wartościową publikację pt. „Latin on Stone. Epigraphic Research and Electronic Archives”⁹. W tomie tym zostało zebranych osiem artykułów traktujących o: epigraficznych bazach danych, wpływie wynalazku druku na publikacje inskrypcji, o powiązaniu GIS (Geographical Information System) z inskrypcjami pompejańskimi, o użytku elektronicznych baz danych w poszukiwaniach inskrypcji późnoantycznych. W drugiej części książki opisano dwa ważne archiwa elektroniczne: EpiDoc oraz EDR (Epigraphic Database Rome). Warto zwrócić uwagę na interesujący artykuł Aminy Kropp „Ancient Magic through an Electronic Database”, w którym autorka prezentuje sposób katalogowania tabliczek magicznych, ze szczególnym uwzględnieniem archeologicznego i geograficznego kontekstu. Dzięki stworzonemu przez nią katalogowi elektronicznemu, skupiającemu do tej pory 538 *defixionum tabulae*, będziemy mogli poznać ich datację, miejsce znalezienia, a także rozmieszczenie (zob. aneks 1). Autorka ma nadzieję, że wyniki jej prac, dzięki współpracy z twórcami Epigraphische Datenbank Heidelberg, niedługo zostaną udostępnione *on-line*. Redaktorka tomu, Fransisca Feraudi-Gruénais, w ostatnim artykule umieszcza wykaz dziesięciu najważniejszych dla epigrafiki baz danych, jednocześnie wskazując potrzebę dalszego poszerzania dostępu do źródeł elektronicznych¹⁰.

Wracając do recenzowanej przeze mnie książki, w drugiej części, po artykule Charlotte Tupman, czytelnik dowie się, na czym polegają badania prowadzone w Centre for the Study of Ancient Documents w Oxfordzie (CSAD)¹¹, pozna założenia projektu VRE (Virtual Research Environment) na przykładzie Tabula Tolsu-

⁹ F. Feraudi-Gruénais (red.), *Latin on Stone, Epigraphic Research and Electronic Archives*, Lanham 2010.

¹⁰ Ibidem, zob. aneks 2.

¹¹ Zob. <http://www.csad.ox.ac.uk/>

miana (artykuł pt. „A Virtual Research Environment for the Study of Documents and Manuscripts” autorstwa Alana K. Bowmana, Charlesa V. Crowthera, Ruth Kirkham i Johna Pybusa). Dzięki współpracy CSAD z Academic Computing Development Team w ramach projektu „Script, Image and the Culture of Writing in the Ancient World”, użytkownik Internetu ma dostęp m.in. do tekstów tabliczek z obozu rzymskiego Vindolanda (zawierają prywatne listy żołnierzy). Ma to niebagatelne znaczenie dla rozpowszechniania wiedzy o starożytności, w tym przypadku dla poznania życia legionowego (zob. <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/>). Ostatni artykuł drugiej części książki nosi tytuł: „One Era’s Nonsense, Another Norm: Diachronic Study of Greek and the Computer”. Notis Toufexis, prezentując bazę danych TLG (Thesaurus Linguae Graecae)¹², wskazuje na poważne niebezpieczeństwa wynikające z braku krytycznego opracowania tekstów.

Na trzecią część publikacji, zatytułowaną „Infrastructure and Disciplinary Issues”, składają się cztery rozdziały. W pierwszym, Neel Smith opisuje powstały dzięki Harvard University’s Centre for Hellenic Studies „Homer Multitext Project”¹³, który umożliwia miłośnikom twórcy „Iliady” dotarcie do rękopisów, prześledzenie zmian w tekście. Natomiast Hugh A. Cayless bardziej teoretycznie rozważa istnienie książek w świecie wirtualnym, doceniając ich obecność, ale także obawiając się efemeryczności stron internetowych i zapisanych plików („Ktêma es aiei: Digital Permanence from an ancient Perspective”). Z tej obawy zrodził się na uniwersytecie Stanford program mający pomóc bibliotekom i wydawcom przechowywać elektroniczne zasoby przez dłuższy czas — „Lots of Copies Keep Stuff Safe” (LOCKSS)¹⁴. Przedostatni rozdział tomu — „Creating a Generative Learning Object (GLO): Working in an ‘Ill-Structured’ Environment and Getting Students to Think”, autorstwa Eleanor OKell, Dejana Ljubojevica i Cary MacMahon, ma ukazać oprogramowanie e-learningowe, zmuszające studentów do myślenia, bazujące na teoriach dydaktycznych¹⁵.

Artykuł Melissy Terras pod tytułem „The Digital Classicist: Disciplinary Focus and Interdisciplinary Vision” jest podsumowaniem tomu. Od zbudowania definicji klasyków, a także nowych *digital classicists*, przez wskazanie niebezpieczeństw przeceniania wartości elektronicznych baz danych, autorka dochodzi do wniosku, że niezbędna jest interdyscyplinarność badań, co ukazuje na przykładzie dwóch

¹²<http://www.tlg.uci.edu/>.

¹³<http://www.homermultitext.org/>.

¹⁴<http://www.lockss.org/lockss/Home>.

¹⁵Zob. <http://www.glomaker.org>.

projektów eSAD (e-Science and Ancient Documents)¹⁶ oraz VERA (Virtual Environments for Research in Archaeology)¹⁷. Pierwszy z nich powstał w 1998 roku, by ułatwić badaczom zrozumienie tekstów tabliczek z obozu wojskowego Vindolanda¹⁸, drugi bazuje na wspomnianej już IADB wspomagającej wykopaliska w Silchester. Ukazują one pola współpracy pomiędzy klasykami a specjalistami z dziedziny informatyki.

Nowoczesne technologie dają nam olbrzymie szanse, z których nie możemy nie skorzystać, jednak należy podchodzić do nich ostrożnie, nie zapominając o istnieniu wielu wartościowych ksiązek w tradycyjnej papierowej wersji. Do takich publikacji należy też „Digital Research in the Study of Classical Antiquity”. Dzisiejszy klasyk, któremu ułatwiono dostęp do wielu publikacji i którego częściowo pozbawiono zapachu ksiązek, powinien zapoznać się z jej treścią¹⁹. Warto także docenić starania osób, które digitalizują źródła starożytne i ich opracowania, a przed którymi stoi jeszcze wiele wyzwań. Wszak *Rome wasn't digitized in a day*²⁰.

Aneks 1. Rozmieszczenie defixiones w Imperium Romanum (źródło: A. Kropp, *Ancient Magic through an Electronic Database*, [w:] F. Feraudi-Gruénais (red.), *Latin on Stone. Epigraphic Research and Electronic Archives*, Lanham 2010, s. 141, fig. 7.4)

	SUMA	PRZED CHR.	I-II W. PO CHR.	II-IV W. PO CHR.	OD IV W. PO CHR.	NIEUSTALONA DATACJA	RÓŻNA DATACJA
Italia	80	12	20	5	9	23	5
Hispania	20	8	11	-	-	1	-
Britannia	232	-	9	151	56	14	2
Gallia	48	-	10	2	16	18	2
Germania	53	-	49	3	-	1	-
Noricum	2	-	1	-	-	1	-
Raetia	8	-	4	2	-	1	1

¹⁶<http://www.esad.classics.ox.ac.uk>.

¹⁷<http://vera.rdg.ac.uk/index.php>.

¹⁸Zob. M. Terras, *Image to Interpretation. An Intelligent System to Aid Historians in Reading the Vindolanda Texts*, Oxford Studies in Ancient Documents, Oxford 2006.

¹⁹Zob. także: B.F. McManus, C.A. Rubino, *Classics and Internet Technology*, *The American Journal of Philology* 124, 2003, s. 601–608; L. Hardwick, *Electrifying the Canon: The Impact of Computing on Classical Studies*, *Computers and the Humanities* 34, 2000, s. 279–295.

²⁰Zob. A. Babeu, „Rome Wasn't Digitized in a Day”: *Building a Cyberinfrastructure for Digital Classicists*, *Perseus Digital Library* 2011, <http://www.clir.org/pubs/abstract/reports/pub150> — jedna z najlepszych publikacji na ten temat, obowiązkowa lektura dla każdego starożytnika.

MONIKA OWSIANNA, ZAMIĄST ZAPACHU KSIĄŻKI

Pannonia	4	-	4	-	-	-	-
Moesia	1	-	1	-	-	-	-
Achaia	1	1	-	-	-	-	-
Africa	88	-	8	66	2	10	2
Nieznane	1	-	-	-	-	1	-
Suma	538	21	117	229	89	70	12

Aneks 2. Najważniejsze dla epigrafika elektroniczne bazy danych (źródło: F. Feraudi-Gruénais, An Inventory of the Main Electronic Archives, [w:] F. Feraudi-Gruénais (red.), Latin on Stone. Epigraphic Research and Electronic Archives, Lanham 2010, s. 158–160)

PEŁNA NAZWA	SKRÓT	ADRES STRONY INTERNETOWEJ
Epigraphic Database Bari	EDR	www.edb.uniba.it
Epigraphische Datenbank Heidelberg	EDH	www.epigraphische –datenbank-heidelberg.de
Epigraphic Database Rome	EDR	www.edr-edr.it
Electronic Archive of Greek and Latin Epigraphy	EAGLE	www.eagle-eagle.it
Epigraphik Datenbank Claus-Slaby	EDCS	www.manfredclaus.de
Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin	CIL, Berlin	www.cil.bbaw.de/dateien/datenbank.php
Centro CIL II (Partner organization of the CIL at Alcalá de Henares)	—	www2.uah.es/imagines_cilii
Eichstätter Konkordanzprogramm zur griechischen und lateinischen Epigraphik	ConcEyst	www.ku-eichstaett.de/ggf/geschichte/altegesch/forschung/conceyst
US Epigraphy Project	USEP	www.usepigraphy.brown.edu
VBI ERAT LVPA	—	www.ubi-erat-lupa.org